

Mukaddime

Ey insan! Bil ki, ağızdan çıkan ve dinsizliği îma eden dehşetli kelimeler var. Müminler de onları bilmeden kullanıyor. Mühimlerinden üç tanesini beyan edeceğiz:

Birincisi: “*Evcedethü’l-esbab*”. Yani “Bu şeyi sebepler yaratıyor.”

İkincisi: “*Teşekkele binefsihî*”. Yani “Kendi kendine meydana geliyor, olup bitiyor.”

Üçüncüsü: “*İktezathü’t-tabiat*”. Yani “Tabiatın eseridir, tabiat onu gerektiriyor ve yaratıyor.”

Evet, madem mevcudat var ve inkâr edilemez. Hem her varlık, sanatlı ve hikmetli bir şekilde yaratılıyor. Hem madem hiçbir şey ezelî değil, her şey sonradan oluyor. Ey dinsiz! Herhalde, bir varlığı, mesela şu hayvanı ya âlemdeki sebepler yaratıyor diyeceksin, yani o varlığın, sebeplerin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını söyleyeceksin, ya kendi kendine oluyor diyeceksin, ya tabiatın gereği olarak, onun tesiriyle vücuda geliyor diyeceksin veyahut da onun bir Kadîr-i Zülcelâl’in kudretiyle yaratıldığını kabul edeceksin. Madem, aklen bu dört yoldan başka yol yoktur; ilk üç yolun akıl dışı, hükümsüz ve imkânsız olduğu açıkça ispat edilirse zorunlu olarak, apaçık bir şekilde ve şüphesiz dördüncü yol olan tevhid yolunun doğruluğu kesinleşir.

Birinci Yol

Eşyanın ve varlıkların, âlemdeki sebeplerin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını kabul etmektir. Bunun imkânsızlığını gösteren pek çok noktadan yalnızca üç tanesini sayacağız.

Birincisi

Mesela, bir eczanede çok çeşitli maddelerle dolu yüzlerce cam kavanoz bulunuyor. Onların içindeki maddelerden hayat sahibi bir macun hazırlanması istendi. Hayat veren, harika bir ilaç yapılması gerekti. Biz de geldik, eczanede o canlı macunun, hayat veren ilacın çok sayıdaki unsurlarını, maddelerini gördük. O macunların her birini inceledik.

Anladık ki, o cam kavanozların hepsinden hususi bir ölçüyle, bir-iki damla bundan, üç-dört damla ötekinden, altı-yedi damla başkasından ve bunun gibi çeşitli miktarlarda örnekler alınmış. Eğer birinden bir damla eksik veya fazla alınsa o macun canlı olmaz, hususiyetini kaybeder. O hayat veren ilacı da inceledik. Her bir kavanozdan hususi bir ölçüyle birer madde alınmış; zerre kadar eksik veya fazla olsa ilaçlık hususiyeti kalmaz. Elliden fazla kavanozun her birinden ayrı bir ölçüyle farklı miktarlarda maddeler alınmış.

Acaba o şişelerden alınan farklı miktarların; garip bir tesadüf veya fırtınalı bir havanın şişeleri devirmesi neticesinde bir araya gelmesine hiçbir şekilde imkân ve ihtimal var mı? Her birinden yalnızca alınan miktar kadar akması, o maddelerin toplanıp o macunu

meydana getirmesi hiç mümkün mü? Acaba bundan daha hurafe, akıl dışı, bâtil bir şey olabilir mi? Eşek katmerli bir eşekliğe girse, sonra insan olsa “Bu fikri kabul etmem!” deyip kaçacaktır.

İşte bu misaldeki gibi her bir canlı, elbette hayat sahibi bir macundur ve her bir bitki, hayat veren bir ilaç gibidir. Onlar çok çeşitli ve gayet hassas bir ölçüyle alınan maddelerden yapılmıştır.

Eğer sebeplere, toprak, hava, su gibi unsurlara dayandırılrsa ve “Şu canlıyı sebepler yarattı” dense, bu, aynen eczanedeki macunun şişelerin devrilmesiyle meydana geldiğini söylemek gibi, yüz derece akıldan uzak, imkânsız ve bâtil bir iddia olur.

Kısacası: Şu büyük âlem eczanesinde Hakîm-i Ezelî’nin kaza ve kader ölçüsüyle alınan, hayat için gerekli maddeler sonsuz bir hikmet, ilim ve her şeyi kuşatan bir irade ile meydana gelebilir. “Bunlar kör, sağır, sınırsız, sel gibi akan, her yerde bulunan unsurların, tabiatın ve sebeplerin işidir.” diyen bedbaht, “O hayret verici ilaç, şişelerin devrilmesiyle kendi kendine olmuştur.” diye akılsızca, saçma sapan konuşan sarhoş bir ahmaktan daha ahmadır. Evet, bu küfür ahmakça, sarhoşça, divanece bir hezeyandır.

İkincisi

Eğer her şey, Vahid ve Ehad Kadîr-i Zülcelâl’e verilmeyip sebeplere dayandırılrsa, âlemdeki pek çok unsurun ve sebebin, her bir canlının varlığına müdahalesini kabul etmek gerekir. Halbuki sinek gibi küçük bir varlığın vücudunda çeşitli ve birbirine zıt sebeplerin kusursuz bir intizam, gayet hassas bir ölçü ve tam bir ittifak ile bir araya gelmesi, o kadar açık bir şekilde imkânsızdır ki, sinek kanadı kadar şuuru bulunan, “Bu, akıl dışıdır, olamaz!” diyecektir. Evet, bir sineğin küçücük cismi, kâinattaki çoğu unsurla ve sebeple alâkalıdır, hatta onların bir özetidir. Eğer o sineğin yaratılışı Kadîr-i Ezelî’ye verilmezse maddî sebeplerin onun yaratılışında bizzat hazır bulunması, küçücük cisminin girmesi gerekir. Hatta cisminin küçük bir misali olan gözündeki bir hücreciğe girmeleri lâzımdır. Çünkü sebep maddî ise neticesinin yanında ve içinde bulunması şarttır. Şu halde, iki sineğin iğne ucu gibi parmaklarının sığmadığı o hücrecikte âlemdeki temel unsurların ve tabiatın maddî olarak bulunup usta gibi çalıştığını kabul etmek gerekir.

Sofistlerin en ahmakları bile böyle bir iddiadan utanır.

Üçüncüsü

⁵⁸⁰الْوَاحِدُ لَا يَصْدُرُ إِلَّا عَنِ الْوَاحِدِ yani, “Bir varlık bir bütünse, elbette bir tek elden ortaya çıkmış olabilir.” cümlesi, doğrulanmış bir kaidedir. Bilhassa o varlık, gayet mükemmel bir intizama ve hassas bir ölçüye sahipse, her şeyle irtibatı bulunan bir hayata mazhar ise bu açıkça, onun ayrılık ve karışıklık sebebi olan farklı ellerden çıkmadığını, kudret ve hikmet sahibi bir tek el tarafından yaratıldığını gösterir. Şu halde, o muntazam,

ölçülü ve tek varlığı; sayısız, cansız, cahil, sınırlarını aşan, şuursuz, karmakarışıklık içinde, kör ve sağır tabîî sebeplerin karmakarışık ellerine –sayısız imkân yolları içinde bir araya gelip birbirine karıştığında o sebeplerin körlüğü, sağırlığı arttığı halde– isnat etmek, yüz imkânsızlığı birden kabul etmek kadar akıldan uzaktır.

Haydi, bu imkânsızlığı görmezden gelelim, fakat maddî sebeplerin tesiri elbette doğrudan temasla olur. Halbuki o tabîî sebepler, canlı varlıkların cismiyle, dış yüzüyle temas eder. Fakat görüyoruz ki, maddî sebeplerin elinin yetişemediği ve temas edemedikleri o canlının iç yüzü, dışından on kat daha muntazam, daha güzel, sanatça daha mükemmeldir. Maddî sebeplerin elleri ve âletleriyle hiçbir şekilde sığamayacakları, belki dış yüzüne de tam temas edemedikleri küçücük bir canlı, küçük hayvancıklar, en büyük varlıklardan sanatça daha hayret verici, yaradılış bakımından benzersiz oldukları halde, onları cansız, cahil, kaba, uzak, büyük ve birbirine zıt sağır, kör sebeplere dayandırmak ancak yüz derece kör, bin derece sağır olmakla mümkündür!

İkinci Yol

“Teşekkele binefsihî”, yani her şey kendi kendine meydana geliyor. Bu cümlede de birçok imkânsızlık var; her yönden bâtıldır, akıl dışıdır. Örnek olarak bunların üç tanesini göstereceğiz:

Birincisi

Ey inat eden inkârcı! Benliğin, gururun seni o kadar ahmaklaştırmış ki, yüz imkânsızlığı birden mümkün görmeyi, bir derece kabul ediyorsun. Fakat sen canlı bir varlıksın; basit, cansız ve değişmez bir madde değilsin. Daima yenilenmeye doğru giden, gayet muntazam bir makine, harika, sürekli değişen bir saray gibisin. Vücudunda her an zerreler çalışıyor. Senin bedeninin kâinatla bilhassa rızkın ve türünün devamı yönünden alâkalıdır, onunla alışveriş halindedir. Bedeninde çalışan zerreler, o münasebeti ve alâkayı bozmamak için dikkat ediyorlar. Adımlarını tedbirle atıyorlar. Âdeta bütün kâinata bakıyor, senin münasebetlerini kâinatta görüp öyle vaziyet alıyorlar. Sen görünen ve görünmeyen duygularınla, dünyadan o zerrelerin şu harika vaziyetine göre istifade edersin. Eğer bedenindeki zerrelerin, Kadîr-i Ezelî’nin kanunuyla hareket eden küçücük memurlar, O’nun bir ordusu, kader kaleminin uçları (her zerre bir kalem ucu) veya kudret kaleminin noktaları (her zerre bir nokta) olduğunu kabul etmezsen; bedeninin her tarafıyla beraber senin sadece gözünde çalışan her bir zerrede, münasebetli olduğun bütün kâinatı görecektir birer göz ve bütün geçmişini, geleceğini, neslini, aslını, bedenindeki maddelerin kaynaklarını ve rızkının madenlerini bilecek, tanıyacak, yüz dâhininki kadar bir akıl bulunduğunu farz etmen gerekir. Bu meselelerde zerre kadar akıllı olmayan senin gibi birinin tek bir zerresine bin Eflatun kadar ilim ve şuur vermek, bin derece katmerli, akılsızca bir hurafeciliktir!

İkincisi

Senin vücudun bin kubbeli harika bir saraya benzer. O sarayın her kubbesinde taşlar, direksiz olarak baş başa vermiş, boşlukta durdurulmuştur. Hatta vücudun, bu saraydan bin defa daha hayret vericidir. Çünkü o beden sarayı, kusursuz bir düzenle daima yenilenmektedir. Gayet harika olan ruhu, kalbi ve manevî latifeleri görmezden gelsek bile, yalnız bedenindeki her uzuv, kubbeli birer menzil gibidir. Zerreler, o kubbedeki taşlar misali birbirleriyle kusursuz bir denge ve düzen içinde baş başa verip harika bir bina meydana getiriyor, fevkalâde bir sanat, göz ve dil gibi hayret verici birer kudret mucizesi gösteriyorlar. Eğer o zerrelerin, şu âlemin Ustasının emrine uyan birer memur olduğunu kabul etmezsen, her birinin, gayet sınırlı ve mutlak bir surette olmakla beraber, bedenin bütün zerrelerine hem mutlak hâkim, hem mutlak mahkûm, hem onların benzeri, hem hâkimiyet noktasında zıddı, hem yalnız Vâcibü'l-Vücûd'a mahsus çoğu sıfatın kaynağı olduğunu kabul etmen gerekir. Zerre kadar şuuru bulunan, birlik sırrıyla yalnız Vahid ve Ehad bir Zât'ın eseri olabilecek çok muntazam, sanatlı bir varlığı o sayısız zerrelerle isnat etmenin pek açık bir şekilde imkânsız, hatta yüz derece imkânsız olduğunu anlar.

Üçüncüsü

Eğer vücudunun, Vahid ve Ehad Kadîr-i Ezelî'nin kaleminden çıkmış bir mektup olduğunu kabul etmez ve onu tabiata, sebeplere bağlı matbu bir kitap farz edersen, bedenindeki tek bir hücreden başlayarak birbiri içinde daireler gibi, binlerce birleşik madde adedince tabiat kalıplarının bulunması gerekir. Çünkü mesela bu elimizdeki kitap eğer bir mektup olsa bir tek kalem, kâtibinin ilmine dayanarak onun tamamını yazar. Eğer bunun bir mektup olduğu kabul edilmez, şu kitap kâtibinin kalemine verilmez, kendi kendine olmuş denir ya da tabiata atfedilirse o zaman matbu bir kitap gibi, her bir harf için ayrı ayrı birer demir kalem lâzımdır ki, basılabilsin.

Nasıl ki bir matbaada, alfabedeki harfler adedince demir harf bulunur ve böylece kitap basılır. İşte o vakit, bir tek kaleme bedel, o harfler sayısınca kalemler bulunması gerekir. Hatta bazen olduğu gibi, büyük bir harfin içine küçük bir kalemle, ince hatla bir sayfa yazılmışsa o bir tek harf için binlerce kalem lâzım gelir. Belki harfler birbirinin içine girip senin bedeninin gibi muntazamca şekil alıyorsa o vakit her bir dairede, her bir parçası için o birleşik maddeler miktarınca kalıp gerekir. Haydi, diyelim ki içinde yüz muhal bulunan bu ihtimali mümkün kabul etsen bile bu muntazam sanatlı demir harfleri, mükemmel kalıpları ve kalemleri yapmak için yine –bir tek kâtime verilmezse– onların sayısınca kalem, kalıp ve harf lâzımdır. Çünkü onlar da muntazam bir sanatla yapılmıştır. Ve böyle zincirleme gittikçe gider...

İşte sen de anla, bu öyle bir fikirdir ki, içinde senin zerrelerin sayısınca imkânsızlık ve hurafe bulunuyor. Ey inat eden inkârcı! Utan ve bu dalâletten vazgeç!

Üçüncü Yol

“İktezathü’t-tabiat”. Yani, tabiat gerektiriyor ve yapıyor. Bu hükümde de pek çok imkânsızlık var. Örnek olarak üçünü göstereceğiz.

Birincisi

Eğer varlıkların, bilhassa canlıların her şeyi gören bir kudret tarafından hikmetle ve sanatla yaratılışı Şems-i Ezelî’nin kader ve kudret kalemine verilmeyip kör, sağır, düşüncesiz olan tabiata ve kuvvete isnat edilirse; tabiatın, yaratmak için her şeye, görünmeyen sayısız makine ve matbaa yerleştirdiğini veyahut her şeyde kâinatı yaratıp idare edecek bir kudret ve hikmet bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Nasıl ki, güneşin cilveleri ve akisleri, yeryüzündeki zerre kadar cam parçalarında ve damlalarda görünüyor. Eğer o misalî ve yansıyan güneşçikler, gökteki güneşe isnat edilmezse; bir kibrit çöpünün ucunun sığmadığı bir zerrecik cam parçasında tabî, fitrî ve güneşin hususiyetlerine sahip, görünüşte küçük, mânen çok derin bir güneşin bağımsız varlığını kabul etmek, camı meydana getiren zerreler adedince güneşler bulunduğunu farz etmek gerekir. Aynen bu misaldeki gibi, varlıklar ve canlılar doğrudan doğruya Ezelî Güneşleri Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin cilvelerine verilmezse her bir varlıkta, bilhassa her bir canlıda sınırsız bir kudret ve irade, sonsuz bir ilim ve hikmet taşıyan bir tabiat, bir kuvvet, âdetâ bir ilah bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir. Böyle bir düşünce ise kâinattaki muhallerin en bâtılı, en hurafesidir. Kâinatın Yaratıcısının sanatını farazi, önemsiz, şuursuz tabiata veren insan, elbette, hayvandan yüz kat daha hayvan, daha şuursuz olduğunu gösterir.

İkincisi

Eğer şu gayet düzenli, dengeli, sanatlı ve hikmetli varlıklar sonsuz kudret ve hikmet sahibi bir Zât’a verilmeyip tabiata isnat edilirse, tabiatın, her bir parça toprakta Avrupa’nın bütün matbaaları ve fabrikaları sayısınca makinelerinin, matbaalarının bulunduğunu kabul etmek gerekir. Ancak o zaman o toprak parçası, yuva ve tezgâh olduğu sayısız çiçek ve meyvenin yetişmesini ve meydana gelmesini sağlayabilir. Çünkü saksılık vazifesi gören bir kâse toprağın, içine tohumları sırayla atılan bütün çiçeklerin birbirinden çok farklı şekil ve mahiyetlerini ortaya çıkarma ve tasvir etme kabiliyetine sahip olduğu, bilfiil görülüyor. Eğer Kadîr-i Zülcelâl’e verilmezse, o saksıdaki toprakta her bir çiçek için görünmez, ayrı ayrı, tabî birer makine bulunması gerekir, yoksa bu hal meydana gelemez.

Çünkü nutfeler ve yumurtalar gibi tohumların da maddeleri ortaktır. Yani hidrojen, oksijen, karbon ve azotun düzensiz, şekilsiz, hamur gibi karışımından ibaret olmakla beraber; hava, su, sıcaklık, ışık dahi basit ve şuursuz bir şekilde, her şeye karşı sel gibi gittiğinden, o sayısız çiçeklerin o topraktan ayrı ayrı, gayet muntazam ve sanatlı bir

surette çıkması, o saksıdaki toprakta Avrupa kadar görünmez ve küçük ölçekte matbaalar ve fabrikalar bulunmasını açıkça ve zorunlu olarak gerektiriyor. Ta ki, bu kadar canlı kumaşı ve ayrı ayrı nakışlı binlerce dokumayı yapabilsinler.

İşte her şeyi tabiata bağlayanların Allah'ı inkâr düşüncesi, akıl dairesinin ne kadar dışına saptır, kıyasla. Ve tabiatı yaratıcı zanneden insan suretindeki ahmak sarhoşların “ilim sahibi ve akıllıyız” diye iddia ettikleri halde akıldan ve fenden ne kadar uzak düştüklerini, hiçbir şekilde mümkün olmayan bir hurafeyi kendilerine meslek edindiklerini gör, gül ve tükür!

Eğer dersen ki: Varlıklar tabiata isnat edilirse böyle hayret verici derecede akıl dışı ihtimaller, gerçekleşmesi mümkün olmayan zorluklar ortaya çıkıyor. Acaba Ehad ve Samed Zât'a verildiği zaman o zorluklar nasıl ortadan kalkıyor? O imkânsızlıklar, kolay olan vücûba⁵⁸¹ nasıl dönüşüyor?

Cevap: Birinci muhalde nasıl ki, güneşin aksinin cilvesi tam bir kolaylık içinde, zahmetsizce en küçük cansız zerrecikten en büyük denizin yüzüne kadar feyzini ve tesirini misâlî güneşçiklerle gösterdiği halde, eğer güneşle bağı kesilse her bir zerrecikte bizzat tabî bir güneşin imkânsızlık derecesinde zor olan varlığını kabul etmek gerektiği söylendi. Aynen öyle de, her bir varlık doğrudan doğruya Ehad ve Samed Yaratıcıya verilirse vücûb derecesinde bir kolaylıkla, bağ ve tecelliyle bir varlığa gereken her şey ona yetiştirilebilir.

Eğer o bağ kesilse, o memuriyet başıbozukluğa dönse, her bir varlık kendi başına kalsa ya da tabiata bırakılsa; o zaman imkânsızlık derecesinde yüz bin zorlukla sinek gibi bir canlının, kâinatın küçük bir fihristi olan harika vücut makinesini kendisinin yarattığını, içindeki kör tabiatın, kâinatı yaratacak ve idare edecek bir kudrete ve hikmete sahip olduğunu farz etmek gerekir. Bu ise bir değil, binlerce muhaldir.

Kısacası: Nasıl ki Vâcibü'l-Vücûd'un ortağının ve benzerinin olması imkânsızdır, akıl dışıdır. O'nun rubûbiyetine ve eşyanın yaratılışına başkalarının müdahalesi de aynı şekilde imkânsız ve akıl dışıdır.

İkinci muhaldeki zorluk ise şudur: Farklı risalelerde ispat edildiği gibi, eğer Vahid ve Ehad Cenâb-ı Hakk'a verilirse bütün eşyanın yaratılışını izah etmek, sadece birinin yaratılışını izah etmek gibi kolay olur. Eğer sebeplere ve tabiata verilirse bir tek şeyin yaratılışını izah etmenin bütün eşya kadar zor olduğu, kesin ve çeşitli delillerle ispatlanmıştır. Bir delilin özeti şudur:

Nasıl ki bir adam, askerlik veya memuriyet unvanıyla bir padişaha bağlansa onun verdiği güçle şahsî kuvvetinin yüz bin kat üstündeki işleri yapabilir. Padişahı adına bazen bir şahı esir edebilir. Çünkü gördüğü işler ve yaptığı eserler için gerekli şeyleri ve kuvvetini kendisi taşıyor, taşımaya mecbur olmuyor. O kuvveti ve teçizatı, kendisiyle bağı sebebiyle padişahın hazineleri ve arkasındaki dayandığı güç olan ordu

taşıyor. Demek ki, o askerin gördüğü işler, bir padişahın işi gibi şahane; gösterdiği eserler ise bir ordunun eseri gibi harika olabilir.

Nasıl ki karınca, o memuriyet sayesinde Firavun'un sarayını yıkmıştır. Sinek o bağ ile Nemrut'u öldürmüştür.⁵⁸² Ve buğday tanesi gibi bir çam çekirdeği, o sayede koca bir çam ağacının bütün programını saklar.⁵⁸³ HAŞİYE Eğer o bağ kesilir, o asker terhis edilirse, yapacağı işler için gerekli şeyleri ve kuvvetini, sırtında ve elinde taşımaya mecbur kalır. İşte o zaman, ancak elindeki o küçücük kuvvet ve sırtındaki cephane kadar iş görebilir. Önceki vaziyetinde gayet kolay yaptığı işler ondan istense, elbette, elinde bir ordunun kuvvetini ve sırtında bir padişahın savaş teçhizatının fabrikasını taşıması gerekir. İnsanları güldürmek için tuhaf hurafeler ve masallar anlatan maskaralar bile bu hayalden utanırlar!

Sözün Özü: Her varlığın yaratılışını Vâcibü'l-Vücûd'a atfetmenin vücutbiyet⁵⁸⁴ derecesinde bir kolaylığı var. Tabiata yaratıcılık vermek ise imkânsızlık derecesinde zorluğu kabul etmek ve akıl dairesinin dışına çıkmaktır.

Üçüncüsü

Bazı risalelerde anlatılan, bu imkânsızlığı izah edecek iki misal:

Birinci Misal

İssız bir çölde, medeniyetin meydana getirdiği bütün eserlerle donatılıp süslenen bir saraya çok vahşi bir adam girmiş, içeriye bakmış. Kusursuz bir sanatla yapılan binlerce eşyayı görmüş. Vahşiliğinden ve ahmaklığından, “Dışarıdan kimse müdahale etmeden, bu sarayı her şeyiyle, içeriden biri yapmıştır” diyerek incelemeye başlamış. Neye baksa o sıgı aklı bile bunları içeriden birinin yapabileceğini mümkün görmemiş.

Sonra o sarayın yapılış programının, içindekilerin fihristinin ve idare kanunlarının yazılı olduğu bir defter görmüş. Gerçi o elsiz, gözsüz ve çekişsiz defterin de şu sarayı yapmak ve süslemek için içerideki başka şeyler gibi hiçbir kabiliyeti yokmuş, fakat adam çaresiz kalarak, mecburen diğer şeylere nispeten ilmî kanunların bir unvanı olması yönüyle, sarayı tamamen bu defterle münasebetli gördüğünden, “Bu sarayı inşa eden, düzenleyen ve süsleyen, bu eşyayı yapan ve yerleştiren işte şu defterdir.” diyerek ilkelliğini ahmakların, sarhoşların saçma sapan konuşmalarına çevirmiş.

İşte aynen bunun gibi, misaldeki saraydan sonsuz derece daha muntazam, mükemmel ve her tarafı mucizevî hikmetlerle dolu şu âlem sarayının içine, Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyetini inkâr yolunda giden “tabiatçılık” fikrini taşıyan vahşi bir insan girer. Onun, mümkinat dairesi dışındaki Vâcibü'l-Vücûd Zât'ın sanatının eseri olduğunu düşünmez. O'ndan yüz çevirerek mümkinat dairesi içinde ilahî kader kanununun yazboz levhası hükmündeki, ilahî kudretin icraat kanunlarının değişen ve yenilenen bir defteri olan, pek yanlış ve hatalı bir şekilde “tabiat” adı verilen bir ilahî kanunlar mecmuası, bir Rabbanî

sanat fihristi görür. **Der ki:**

“Madem bu eşya bir sebep ister; hiçbir şeyin eşyayla bu defter gibi bir münasebeti görünmüyor. Gerçi bu gözsüz, şuursuz, kudretsiz defterin, mutlak rubûbiyetin işi olan ve sınırsız bir kudreti gerektiren yaratma fiilini gerçekleştirmesini hiçbir şekilde akıl kabul etmez. Fakat madem Ezelî Yaratıcı’yı kabul etmiyorum, öyleyse en iyisi ‘Şu âlemi bu defter yapmıştır ve yapıyor’ diyeyim.”

Biz de deriz ki: “Ey ahmaklığını ahmakların en ahmağından almış sarhoş ahmak! Başını tabiat bataklığından çıkar, etrafına bak! Zerrelerden gezegenlere kadar bütün varlıkların, ayrı ayrı dillerle şehadet ettikleri ve parmaklarıyla gösterdikleri Sâni-i Zülcelâl’i gör! O sarayı yapan ve o deftere sarayın programını yazan Nakkâş-ı Ezelî’nin cilvesini tanı, fermanına bak, Kur’an’ını dinle, böyle saçma sapan konuşmaktan kurtul!..”

İkinci Misal

Vahşi bir adam muhteşem bir kışlaya girer. Çok düzenli bir ordunun topluca, beraberce talimlerini, muntazam hareketlerini seyrederek.

Bir kumandanın işaretiyle bir taburun, bir alayın, bir tümenin oturduğunu, kalktığını, harekete geçtiğini, bir emirle ateş ettiğini görür. Onun sığ ve ilkel aklı, devletin koyduğu düzenle ve padişahın kanunuyla bir kumandanın bir orduyu idaresini anlamayıp inkâr ettiğinden, o askerlerin iplerle birbirlerine bağlı olduklarını hayal eder. O hayalî iplerin ne kadar harika olduğunu düşünüp hayret içinde kalır.

Sonra bir cuma günü Ayasofya gibi gayet büyük bir camiye gider, cemaate katılır. O Müslüman cemaatin, bir imamın sesiyle beraberce kalktığını, eğildiğini, secde ettiğini, oturduğunu görür. Manevî ve semavî kanunlar bütünü olan şeriatı ve Şeriat Sahibi’nin emirlerinden gelen manevî düsturları anlamadığından, o cemaatin maddî iplerle birbirine bağlı olduğunu ve o hayret verici iplerin onları esir edip oynattığını zanneder. En vahşi, insan suretindeki canavar hayvanları dahi güldürecek derecede insanı maskara eden bir fikirle çıkar gider.

İşte aynen bu misaldeki gibi, Ezel ve Ebed Sultanı’nın sayısız askerinin muhteşem bir kışlası olan şu âleme ve o Ezelî Mâbud’un kusursuz bir mescidi olan şu kâinata, tam bir ilkelik suretindeki inkârcı tabiat fikrini taşıyan bir adam girer. İşte o Ezelî Sultan’ın hikmetinden gelen, kâinattaki düzenin manevî kanunlarını maddî kabul etmek.. rubûbiyet saltanatının görünmez kaidelerini, o Ezelî Mâbud’un büyük yaratılış kanunlarının manevî ve yalnız ilimle sabit bulunan hükümlerini ve düsturlarını birer maddî varlık farz etmek.. ilahî kudretin yerine, ilim ve kelâmdan gelen ve yalnız ilim yoluyla sabit olan o kanunları ikame etmek.. onlara yaratma kudreti atfetmek, sonra da “tabiat” adını vermek ve Rabbanî kudretin yalnızca bir cilvesi olan kuvveti, kudret sahibi ve müstakil bir güç sahibi kabul etmek, misaldekinden bin defa daha aşağı bir vahşettir!

Kısacası: Her şeyi tabiata bağlayanların tabiat dedikleri, vehmedilen ve hakikati bulunmayan şey, eğer haricî bir hakikate sahip ise olsa olsa,

- Bir sanat olabilir, yaratıcı ve sanatın sahibi olamaz.
- Bir nakış olabilir, nakkaş olamaz.
- Bir hükümler bütünü olabilir, hâkim olamaz.
- Bir yaratılış kanunu olabilir, kanun koyucu olamaz.
- Yaratılmış bir izzet perdesi olabilir, var eden olamaz.
- Dış tesirle meydana gelmiş bir varlık olabilir, yaratıcı bir fail olamaz.
- Kanundur, kudret değil; kadir olamaz.
- Vasıta ve araçtır, kaynak olamaz.

Netice: Madem mevcudat var ve madem On Altıncı Nota'nın başında dendiği gibi bir şeyin varlığına, aklen dört yoldan başka yol düşünülemez. O dört yoldan üçünün –her birinin üç apaçık muhal ile– bâtil olduğu kesin bir şekilde ispat edildi. Elbette, zorunlu olarak ve açıkça dördüncü yol olan tevhid yolunun doğruluğu, kati bir surette görünüyor. Bu dördüncü yol, baştaki ⁵⁸⁵أَفِي اللَّهِ شَاكٌ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ayetiyle, Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un ulûhiyetini, her şeyin doğrudan doğruya O'nun kudret elinden çıktığını, göklerin ve yeryüzünün tasarrufu altında bulunduğunu şeksiz ve şüphesiz, apaçık şekilde gösteriyor.

Ey her şeyi sebeplere bağlayan ve tabiata tapan zavallı insan! Madem her şey gibi tabiat da yaratılmıştır; çünkü sanatlıdır ve sürekli yenileniyor. Madem her sebebin neticesi gibi görünüşteki sebebi de sanatlı bir şekilde yaratılmıştır. Ve madem bir şeyin varlığı, pek çok şeye ve şarta bağlıdır. O halde, tabiatı ve o sebebi yaratan bir Kadîr-i Mutlak var. O'nun ne ihtiyacı var ki, aciz vasıtaları rubûbiyetine ve yaratıcılığına ortak etsin? Hâşâ! O, doğrudan doğruya sebebin neticesini sebep ile beraber yaratarak isimlerinin civelelerini ve hikmetini göstermek için bir tertip ve düzenle, sebeple netice arasına görünüşte bir yakınlık koymuştur. Eşyanın zahirî kusurlarına, merhametsizliklere ve noksanlıklara merci olması için sebepleri ve tabiatı kudret eline perde yapmış, izzetini o suretle korumuştur.

Acaba bir saat ustasının, önce saatin çarklarını yapıp sonra onları düzenlemesi mi; yoksa o çarkların içinde harika bir makine yapıp sonra saat haline gelmeleri için onları bu makinenin cansız ellerine vermesi mi daha kolaydır? Acaba şu ikinci ihtimal, imkân dışında değil midir? Haydi, o insafsız aklınla sen söyle, sen hüküm ver!

Veyahut bir kâtip mürekkep, kalem ve kâğıt getirse onlarla bir kitabı bizzat yazması mı daha kolaydır; yoksa o kâğıdın, mürekkebin ve kalemin içinde o kitaptan daha sanatlı, daha zahmetli, yalnız o kitaba mahsus bir yazı makinesi icat etmesi, sonra da o şuursuz

makineye “Haydi sen yaz” deyip kendisi karışmadan onun yazmasını beklemesi mi daha kolaydır? Acaba bu ikinci şık, kitabı yazmaktan yüz defa daha zor değil midir?

Eğer dersin ki: Evet, bir kitabı yazan makinenin icadı, o kitabı yazmaktan yüz defa daha zordur. Fakat o makine, aynı kitabın birçok nüshasının yazılmasına vasıta olduğundan belki bunda bir kolaylık vardır?

Cevap: Nakkâş-ı Ezelî, sınırsız kudretiyle isimlerinin sonsuz cilvelerini her an tazeleyerek ayrı ayrı şekillerde göstermek için eşyayı ve hususi simaları öyle bir surette yaratmıştır ki, o Samed Yaraticının birer mektubu ve kitabı hükmündeki eserlerinin hiçbirisi, diğerlerinin aynısı olmaz. Şüphesiz her bir varlığın siması, ayrı mânâları ifade etmek için farklı olacaktır.

Eğer gözün varsa insanın simasına bak! Hazreti Âdem’den bugüne, belki ebediyete kadar, bu küçük simada esas uzuvlar aynı olmakla beraber, her birinin diğer bütün simalara karşı ayırt edici birer alâmetinin kesinlikle sabit olduğunu gör. Bu sebeple her yüz ayrı bir kitaptır. Yalnız sanatın tanzimi için ayrı bir yazı takımı, ayrı bir tertip ve telif gerektirir. Ve maddelerini bir araya getirmek, vücuda lâzım olan her şeyi yerleştirmek için bütün bütün başka bir tezgâh ister.

Haydi, farz-ı muhal, tabiata bir matbaaymış gibi bakalım. Fakat bir matbaa, gerekli dizgi ve basma işinden, yani harfleri belli bir düzende kalıba sokmaktan başka, yaratılmaları o işten yüz derece daha zor olan maddeleri âlemin her tarafından hususi bir ölçüyle ve düzenle getirmek, yaratmak ve elde etmek için yine o matbaayı yaratan Kadîr-i Mutlak’ın kudretine ve iradesine muhtaçtır. Demek ki, tabiatın matbaa olma ihtimali ve varsayımı, tamamen mânâsız bir hurafedir.

İşte bu saat ve kitap örneklerindeki gibi, her şeyi benzersiz bir sanatla yaratan, her şeye gücü yeten sonsuz kudret sahibi Yüce Allah, sebepleri nasıl var ettiyse onların neticelerini de yaratıyor. Hikmetiyle, neticeleri sebeplere bağlıyor. Cenâb-ı Hak, kâinattaki hareketleri düzenleyen yüce yaratılış kanunlarının bir cilvesini ve eşyadaki o cilveye yalnızca bir ayna olan eşyanın tabiatını, iradesiyle tayin etmiştir. Ve o tabiatın haricî varlığa mazhar olan yönünü kudretiyle var etmiş, eşyayı o tabiat üzere yaratmış, birbirine karıştırmıştır. Acaba akla son derece uygun ve sayısız delilin neticesi olan bu hakikatin kabulü mü kolaydır; yoksa cansız, şuursuz, yaratılmış, sanatla yapılmış, o sebep ve tabiat dediğiniz basit maddelere, her bir şeyin varlığı için gereken sınırsız donanımın verilip onların yaptığı işleri her şeyi görerek, hikmetli bir şekilde kendi kendilerine yaptıklarını kabul etmek mi daha kolaydır? Birinci şık vücut derecesinde gerekli değil midir? Ve ikinci şık imkânsızlık derecesinde, akıl dışı değil midir? Bunu, senin o insafsız aklının insafına havale ediyoruz.